

О.К. ХЕЙЛИК

Національний ботанічний сад ім. М.М. Гришка НАН України
Україна, 01014 м. Київ, вул. Тімірязєвська, 1

КОЛЕКЦІЯ РОДУ *SANSEVIERIA* THUNB. (*DRACAENACEAE* *R.A. SALISBURY*) У НАЦІОНАЛЬНОМУ БОТАНІЧНОМУ САДУ ІМ. М.М. ГРИШКА НАН УКРАЇНИ

*Наведено результати вивчення видоспецифічних ознак морфологічної будови 17 видів роду *Sansevieria* Thunb. з колекції Національного ботанічного саду ім. М.М. Гришка НАН України.*

Сансев'єра (*Sansevieria* Thunb.) – рід листкових сукулентів, який нараховує близько 60 видів і належить до родини *Dracaenaceae* R.A. Salisbury порядку *Asparagales* [3]. Рід названий на честь Раймонда Сангора, князя Сан-Северо (1710–1771) [5], який виділений С. Thunberg у 1794 р. [11] з двома видами: *S. thirsiflora* та *S. aethiopica*. За 7 років до того, у 1787 р., А. Petagna виділив і описав вид *S. thirsiflora*, але під родовою назвою *Sanseverinia*. Згідно зі схожістю назв можна вважати, що С. Thunberg була відома праця А. Petagna, але історично в систематиці закріпилась назва роду, запропонована С. Thunberg. За 24 роки до виходу у світ праці А. Petagna, у 1763 р., М. Adanson опублікував описи *S. lanuginosa* Willd. та *S. zeylanica* Willd. під родовою назвою *Cordyline*. Ця родова назва зберігалася до виходу праці N. Brown у 1914 р. [10, 11]. Упродовж XIX ст. родова назва різними авторами використовувалася з деякими змінами – *Sanseverinia*, *Sanseverina*, *Sansevera*, і лише в 1905 р. на ботанічному конгресі у Відні було остаточно затверджено єдину назву *Sansevieria* [10].

Крім обсягу (до цього роду включали види з родів *Aletris*, *Aloe*, *Cordilina*, *Dracaena*, *Pleomele*, *Reineckea*, *Salmia*) змінювалося також і положення роду *Sansevieria* в різних системах однодольних. Його відно-

сили то до підродини *Ophiopogonoideae* родини *Liliaceae*, то до родини *Homoeodraceae*, то до підродини *Dracaenoidea* родини *Liliaceae* [9, 13].

У 1934 р. J. Hutchinson включає рід *Sansevieria* Thunb. до складу родини *Agavaceae* [3]. Такої ж думки спершу дотримувався і А.Л. Тахтаджян [3], однак у наступних працях [1, 4] він виділяє роди *Sansevieria* та *Dracaena* в окрему родину *Dracaenaceae*. R. Dalgren також відносить роди *Sansevieria* та *Dracaena* до родини *Dracaenaceae* порядку *Asparagales*, зазначаючи, що вони близькі і можуть складати один рід [12].

Наші дослідження насамперед були спрямовані на детальний морфологічний опис видів для встановлення особливостей будови кореневища, листка, генеративної сфери та з'ясування змін певних морфологічних структур у представників роду *Sansevieria* Thunb. Проводилися також, спостереження за ритмами росту та розвитку, які співставлялися зі зміною погодних умов у місцях природного зростання видів.

Поданий нижче матеріал не містить повного морфологічного опису видів. Зосереджена увага на видоспецифічних ознаках морфологічної будови рослин, а також на специфічних ознаках для різновидностей та культиварів. При описі видів ми користувалися загальноновживаною термінологією [6–8]. Відомості щодо місць зростання видів подаються за монографією N.E. Brown [11].

**Видовий склад колекції роду *Sansevieria* Thunb.
НБС ім. М.М. Гришка НАН України**

Назва виду	Рік надходження до колекції	Місце, звідки отримано рослини
<i>Sansevieria trifasciata</i> Prain.	1940	Ботсад м. Ерфурт, НДР
<i>S. metallica</i> Ger. et Labr.	1970	Ботсад БІН ім. В.Л. Комарова АН СРСР (Ленінград)
<i>S. cylindrica</i> Bojer.	1974	ГБС ім. М.В. Цицина АН СРСР (Москва)
<i>S. gracilis</i> N.E. Br.	1986	Ботсад Одеського державного університету ім. І.І. Мечнікова
<i>S. suffruticosa</i> N.E.Br	1986	Ботсад Одеського державного університету ім. І.І. Мечнікова
<i>S. grandis</i> Hook.	1987	Ботсад Чернівецького державного університету ім. Ю. Федьковича
<i>S. intermedia</i> N.E.Br.	1986	Ботсад Одеського державного університету ім. І.І. Мечнікова
<i>S. parva</i> N.E.Br.	1989	Ботсад АН МРСР (Кишинів)
<i>S. dooneri</i> N.E.Br.	1989	Ботсад АН МРСР (Кишинів)
<i>S. kirkii</i> Baket.	1989	Ботсад АН МРСР (Кишинів)
<i>S. roxburgiana</i> Schultes	1992	Ботсад м. Авровіл (Індія)
<i>S. senegambica</i> Bak.	2000	Ботсад ім. акад. О.В. Фоміна Київського національного університету імені Тараса Шевченка
<i>S. thyrsoflora</i> Thunb.	2003	Ботсад БІН ім. В.Л. Комарова РАН
<i>S. powellii</i> N.E. Br.	2003	Ботсад БІН ім. В.Л. Комарова РАН
<i>S. zeylanica</i> Willd.	2004	Ботсад Львівського національного університету ім. І. Франка
<i>S. caulescens</i> N.E. Br.	2004	Ботсад Львівського національного університету ім. І. Франка
<i>S. aethiopica</i> Thung.	2004	Ботсад Львівського національного університету ім. І. Франка

Колекція роду *Sansevieria* Національного ботанічного саду ім. М.М. Гришка НАН України нині нараховує 17 видів (див. таблицю).

Сансев'єра – це багаторічна трав'яниста, стеблова або безстеблова розеткова рослина. Листки цілісні, м'ясисті, сидячі, плоскі, жолобчасті, циліндричні або напівциліндричні на поперечному перерізі, загострені на верхівці. Поверхня листків гладенька або у деяких видів шорстка. Суцвіття волотеподібне, багатоквіткове. Квітки правильні, двостатеві, тричленні, дрібні. Оцвітина проста, з 6 пелюсток, які до половини зрослися в трубку і мають вільні лопаті. Тичинки при основі зрослися з оцвітиною.

Маточка складається з трьох плодолистків, стовпчик довгий, приймочка головчаста, трилопатева.

Окремо слід спинитися на описі деяких морфологічних ознак. Зона "загортання" (конгенітального зростання) країв листка та переходу в циліндричне вістря. У циліндричних листках гомологічна їй зона називається жолобком. Терміном "столон" ми позначили пагін, який на відміну від типового столону [8] зберігається у рослини роками подібно до розетки. Суцвіття у більшості видів представлено колосовидним тирсом [6]. У деяких видів основна вісь у зоні головного суцвіття вкорочена (суцвіття головчасте) або нижче головного суцвіття розвиваються бічні осі – субтирси.

Sansevieria caulescens N.E. Br. Поширена у Кенії.

Вид формує стебло до 60 см заввишки та до 2 см у діаметрі. Листки циліндричні, з неглибоким жолобком від основи до середини листка.

S. suffruticosa N.E. Br. Поширена у Кенії.

У розетці типової рослини листкорозміщення дворядне. Листки розташовані в одній площині, циліндричні, приплюснуті з боків, з коротким жолобком. Галуження відбувається над поверхнею ґрунту. Брунька, розвиваючись, прориває піхву

покривного листка, при цьому останній не відмирає. Розетка формується за два періоди активного росту.

В умовах оранжерей на території Києва цвіте у жовтні-листопаді.

S. gracilis N.E. Br. Листкорозміщення спіральне. Листки циліндричні, з жолобком не менш як до половини довжини, гладенькі. Галуження відбувається над поверхнею ґрунту. Розетка формується за один період активного росту.

В умовах Києва відмічено поодинокі цвітіння у жовтні-листопаді та червні-липні.

S. parva N.E. Br. Поширена у Кенії та в Уганді.

Кореневище – стolon з довгим, 1–1,5 см завдовжки та 0,5–0,8 см у діаметрі міжвузлям світло- або темно-лілового кольору. У розетці формується 14–16 листків. Листки плоскі, світло-зелені, з чіткими темно-зеленими поперечними смугами 0,5 см завширшки. Типовий листок *S. parva* 11–12 см завдовжки та 2,4–2,6 см завширшки. В умовах недостатнього освітлення листя подовжується до 30–35 см і звужується до 1,5–1,7 см. На таких листках смугастість виявляється не чітко. При поліпшенні освітлення наступні листки набувають типового розміру. Листки відігнуті до землі. На їх кінчиках чітко помітна зона "згортання" листків.

Цвіте до трьох раз на рік: у січні-лютому, серпні-вересні та листопаді-грудні. Інтервал між цвітіннями – 15–20 днів.

S. dooneri N.E. Br. Поширена у Кенії.

Кореневище – стolon з 25 міжвузлями 0,5–1,1 см завдовжки та 0,4–0,5 см у діаметрі. Листків в розетці 15–16. Листки плоскі, 12–15 см завдовжки, 1,6–2,2 см завширшки, з вістрям 1,0–1,5 см завдовжки, темно-зелені, поперечні смуги малопомітні.

Цвіте у січні-лютому.

S. senegambica Vav. Поширена у Сенегалі та Гамбії.

Кореневище – стolon з міжвузлями 1,0–1,5 см завдовжки та 0,7–1,2 см у ді-

аметрі. Розетка з 2–4 плоских листків, 30–70 см завдовжки та 3–6 см завширшки. Листки темно-зелені, зі світло-зеленими плямами посередині листка або нечіткими смугами. Вістря 0,2–3,0 см, як правило, не засихає.

Цвіте у жовтні-листопаді.

S. kirkii Baket. Поширена у Танзанії.

Розетка з 1–2 (рідко трьох) плоских, щільних листків з хвилястими краями, темно-зеленого кольору з кремовим відтінком та світло-зеленими плямами. Вістря та краї листків сухі, коричневі. У суцвітті верхня частина осі вкорочена, тому воно нагадує головку. Зроста частина оцвітини 5–6 см. Незапилені квітки не опадають, як у більшості видів, а засихають на суцвітті.

Цвіте у серпні-вересні.

S. grandis Hook. Поширена у Південній Африці.

Великі оберненояйцеподібні листки 30–60 см завдовжки та 8–14 см завширшки. Вістря ледь помітне, без чітко вираженої зони "загортання". Кореневище товсте, 2,5–4 см у діаметрі, з більш як 20 міжвузлями 1,2–3,2 см завдовжки. Наростає за два періоди активного росту, спочатку утворюється перша половина кореневища (15–22 міжвузоль), згодом – друга (12–20 міжвузоль) і розетка, яка складається з 1–3 листків. Для виду характерне "запізнення" порівняно з іншими видами колекції початку періоду активного росту вегетативних органів, що відбувається в червні-липні.

Регулярно цвіте у липні, а також зав'язує плоди зі схожим насінням.

У колекції є екземпляри, в яких формуються квітки зі зростаючою частиною оцвітини до 3 см, отже це var. *zuluensis* N.E. Br.

S. metallica Ger. et Labr. Поширена у Південній Африці.

Кореневище до 2,5 см у діаметрі. Розетка з 1–3 листків, схожих на листки *S. trifasciata*, але світло-зелених, з нечіткими світлими плямами і нечітко вираженим

сухим вістрям. За перший період інтенсивного росту в розетці формується один справжній лист. До наступного періоду активного росту апікальна брунька може відмерти, тоді збічної утворюється пагін наступного порядку. В разі активування верхівкової бруньки на наступний період розетка збільшується на два або три справжніх листки. Згодом розвиток верхівкової бруньки може закінчуватися формуванням суцвіття. Період активного росту вегетативних органів розпочинається у липні, а формування генеративних органів – у листопаді–грудні.

При детальному аналізі було виявлено відмінності у будові кореневища у різних екземплярів. Так, одні з них мають потовщенні (3,5 см) та вкорочені (0,2–0,5 см) міжвузля кореневищ. Кількість міжвузлів на кореневищі не перевищує 8. У інших особин кореневище складається з 15–20 міжвузлів (кожне 0,8–1,8 см завдовжки). Крім того, перша група особин цвіте, формуючи головчатоподібне суцвіття, а у другій групі цвітіння ми не спостерігали. Тому ми схильні віднести екземпляри першої групи до *S. metallica* Ger. et Labr. var. *longituba* N.E. Br., а за екземплярами іншої групи залишити типову назву.

S. cylindrica Vojer. Поширена в Анголі.

Кореневище виключно підземне. Розетка з 3–4 циліндричних прямостоячих листків. Суцвіття колосоподібне, до 60 см завдовжки.

Масове цвітіння спостерігалось у березні–квітні 2004 р.

S. intermedia N.E. Br. Поширена у Кенії.

Кореневищна рослина. Розетка з 7–8 листків. Жолобок проходить уздовж всього листка. Краї листків зазвичай підсихають.

Цвіте поодинокі в листопаді та червні.

Колекція роду започаткована у 1946 р., коли з Німеччини було отримано типовий представник виду – *Sansevieria trifasciata* Prain. Нині в колекції представлені різновидності *S. trifasciata* var. *laurenti* N.E. Br., *S. trifasciata* var. *hahnii*, *S. trifasciata* var.

cragii. Дві останні різновидності інколи виділяються тільки вітчизняними авторами [2].

У *S. trifasciata* var. *laurenti* по краях листків розміщені жовті смуги. Привезений з Манауса (Бразилія) у 1986 р. У 2003 р. з Ботанічного саду БІН ім. В.Л. Комарова отримано сорт 'Mayera', для якого характерні прямостоячі листки завдовжки до 20 см.

S. trifasciata var. *hahnii* властиві вкорочені листки 20–22 см завдовжки, відігнуті до поверхні ґрунту, які утворюють щільну розетку. Цвітіння цієї різновидності не спостерігається. Молоді листки сорту 'Silver Hahnii' сріблясті, з добре помітними тонкими темними смугами. У сорту 'Colden Hahnii' малюнок листка подібний до *S. trifasciata* var. *laurenti*, а для 'Gold Sanm' характерна несиметрична жовта смугастість.

У *S. trifasciata* var. *cragii* листки короткі, до 25 см завдовжки, з жовтими смугами різної ширини по всій площині листка.

У *S. trifasciata* 'Silver Moon' листки 90–110 см завдовжки, зі сріблястим забарвленням (особливо притаманним молодим листкам у період активного росту), здебільшого без чітко вираженого малюнку.

Листки *S. trifasciata* 'Silver Cloud' прямостоячі, із забарвленням, характерним для *S. trifasciata* 'Silver Moon'.

Розміри листків *S. trifasciata* 'Plumbea' такі самі, як у *S. trifasciata* 'Silver Cloud', а забарвлення типово для *Sansevieria trifasciata*.

S. trifasciata 'Bentel's Sensation' має листки типового розміру, з білими поздовжніми смугами, розміщеними ближче до центру.

У 2003 р. з Ботанічного саду БІН ім. В.Л. Комарова отримано два екземпляри *S. trifasciata* cv. 'Britanica'. Культивар подібний до видів *S. parva* та *S. dooneri*.

У 2004 р. з ботанічного саду Львівського національного університету ім. І. Франка отримано екземпляр *S. abyssinica* N.E. Br. Згідно з описом типового екземпляра його

розетка мала б складатися з 1–2 листків 60 см завдовжки. Колекційний екземпляр ми визначили як *S. aethiopica* Thunb., оскільки він мав розетку з 13–30 прямостоячих листків 7,5–40 см завдовжки [11]. Листки з жолобком по всій довжині листової пластини. Лише у молодих листків на верхівці є вістря, яке поступово засихає. Краї молодих листків блідо-зелені, дорослих – сухі, коричневі.

S. roxburgiana Schultes. Поширена в Індії та на острові Шрі-Ланка.

У розетці 9–15 листків 11–28 см завдовжки та 2,0–2,8 см завширшки, плоских, м'ясистих, світло-зелених, з ледь помітними тонкими зеленими смугами. Вістря зелене, 1,2–2,8 см завдовжки.

S. zeylanica Willd. Поширена в Індії та на острові Шрі-Ланка.

Кореневищна рослина. Розетка з 5–11 прямостоячих листків, 45–75 см завдовжки, 2–5 см завширшки, із жолобком уздовж усієї листової пластини. Краї листка сухі, коричневі.

S. thyriflora Thunb. Поширена у Південній Африці.

Кореневищна рослина. Розетка з 2–4 прямостоячих листків 15–45 см завдовжки, 2,5–8,0 см завширшки. Краї листків сухі, вістря слабо виражене, сухе. Незапилені квітки не опадають як у більшості видів, а засихають на суцвітті.

Слід особливо виділити екземпляр *S. rowellii* N.E. Br., який не перейшов до генеративної фази розвитку. Рослина сформувала розетку з 8 циліндричних листків і після галуження наростає двома ортотропними пагонами. За будовою листків цей екземпляр подібний до *S. caulescens* N.E. Br. Видову назву можна підтвердити тільки при наявності квітучих рослин.

Отже, наша увага була зосереджена на низці морфологічних ознак, що пропонуються як видоспецифічні для нових та тих, що тривалий час вирощувалися у колекції видів роду *Sansevieria* Thunb. Серед ознак вегетативних органів – це розміри

кореневища, кількість справжніх листків розетки та періодичність їх наростання, стан вістря та країв листка, а серед генеративних – ступінь розвитку головної осі, наявність бічних осей та довжина зростлої частини оцвітини.

У майбутньому ми плануємо розширити колекцію і вивчити інші ознаки з метою виявлення найсталіших для виду, а також дослідити діапазон їх змін у різних видів роду.

1. Жизнь растений / Под ред. А.Л. Тахтаджяна. – М.: Просвещение, 1982. – Т. 6. – 543 с.

2. Сааков С.Г. Оранжерейные и комнатные растения и уход за ними. – Л.: Наука, 1983. – С. 94–96.

3. Тахтаджян А.Л. Система и филогения цветковых растений. – М.; Л.: Наука, 1966. – 612 с.

4. Тахтаджян А.Л. Система магнолиофитов. – Л.: Наука, 1987. – 439 с.

5. Удалова Р.А. Агавы, алоэ и другие суккуленты. – СПб.: Агропромиздат, 1994. – 112 с.

6. Федоров Ал.Л., Артюшенко З.Т. Атлас по описательной морфологии высших растений. Соцветие. – М.; Л.: Изд-во АН СССР, 1979. – 295 с.

7. Федоров Ал.Л., Кирпичников М.Э., Артюшенко З.Т. Атлас по описательной морфологии высших растений. Лист. – М.; Л.: Изд-во АН СССР, 1956. – 303 с.

8. Федоров Ал.Л., Кирпичников М.Э., Артюшенко З.Т. Атлас по описательной морфологии высших растений. Стебель и корень. – М.; Л.: Изд-во АН СССР, 1962. – 351 с.

9. Bentham et Hooker f. Genera Plant. – 1883. – III.2. – P. 748–836.

10. Brown N.E. Notes on the genera Cordilina, Dracaena, Pleomela, Sansevieria and Taetsia // Kew Bull. – 1914. – N 8. – P. 273–279.

11. Brown N.E. Sansevieria. A monograph of all the known species // Kew Bull. – 1915. – N 5. – P. 185–261.

12. Dalhgren R.M.T., Cliford H.T., Yeo P.F. The families of the monocotyledons. – Berlin; Heidelberg; New York; Tokyo: Springer Verlag, 1985. – P. 149–152.

13. Engler A. Die Naturlichen Pflanzenfamilien. – Leipzig, 1930. – B. 15a. – S. 360.

Рекомендувала до друку Ж.М. Ярославська

О.К. Хейлик

Национальный ботанический сад им. Н.Н. Гришко НАН Украины, Украина, г. Киев

КОЛЛЕКЦИЯ РОДА *SANSEVIERIA* THUNB. (DRACAENACEAE R.A. SALISBURY) В НАЦИОНАЛЬНОМ БОТАНИЧЕСКОМ САДУ им. Н.Н. ГРИШКО НАН УКРАИНЫ

Приводятся результаты изучения видоспецифических признаков морфологического строения 17 видов рода *Sansevieria* Thunb. из коллекции Национального ботанического сада им. Н.Н. Гришко НАН Украины.

O.K. Khejlyk

M.M. Grishko National Botanical Gardens, National Academy of Sciences of Ukraine, Ukraine, Kyiv

COLLECTION OF THE GENUS *SANSEVIERIA* THUNB. SPECIES (DRACAENACEAE R.A. SALISBURY) IN M.M. GRISHKO NATIONAL BOTANICAL GARDENS OF THE NAS OF UKRAINE

On an example of collection of a genus *Sansevieria* Thunb. in M.M. Grishko National Botanical Gardens of the NAS of Ukraine of a 17 species of *Sansivieria* were investigated specific for spesies morphological signs.